
ПРОГЛААС

Издание на Филологическия факултет
при Великотърновския университет “Св. св. Кирил и Методий”

кн. 1, 2007 (год. XVI), ISSN 0861-7902

БЪЛГАРСКА ФИЛОЛОГИЧЕСКА МЕДИЕВИСТИКА.

**Сборник научни изследвания в чест
на проф. дфн Иван Харалампиев.**

В. Търново: Унив. изд-во „Св. св. Кирил и Методий”, 2006

Сборникът, посветен на 60-годишнината на проф. Ив. Харалампиев, включва 44 статии от известни български и чужди автори, изследващи различни области на медиевистиката – езикознание, литературознание, богословие, философия.

В предговора към изданието, написан от неговия учител проф. А. Давидов, е представен богатият жизнен и творчески път на юбиляря. Подробно са отбелязани основните научни направления, в които работи проф. Харалампиев, като резултатите от цялостната му научна дейност са оценени високо. Споменати са и разностранните обществени ангажменти, които проф. Харалампиев е изпълнявал с чувство за отговорност и за които е получавал високи награди.

Следва библиография, представяща многобройните статии, студии и книги, написани от него през периода 1973 – 2006 г.

В реда на традициите е към юбиляря да се отправят много благопожелания. Нормален за нашите географски ширини е и фактът, че дискусиите, в това число и научните, рядко се водят яростно, с всякакви похвати, включително и обругаване на опонента, а понякога и без изтъкване на особено състоятелни научни доводи. Не е нормално за нашите научни среди обаче (пак според традициите ни) довчерашни отявлени опоненти да станат приятели и единият да признае правотата на другия. Оказва се обаче, че и такива чудеса може да станат по земите ни. А може би пък европейският вятър на промяната ще отвее Алековия скепсис: “Европейци сме ний, ама все не сме дотам!” – дай Боже!

Статията на М. Виденов „Бъдещето на българския език от днешно гледище”, с която се открива сборникът, освен че дава надежди за събдването на това пожелание, е може би най-добрата оценка, която би могъл да си пожелае всеки един изследвач, отдал години от живота си в търсене на научната истина – признанието на опонента за качествата на твоите научни дирения. Ето какво казва по повод спора помежду им при обсъждането на голямата докторска дисертация на проф. Харалампиев М. Виденов: „Интересното в историята, която тук разказвам, е, че Иван Харалампиев не постъпи еснафски, запази с мене добрите си колегиални отношения, а по-късно показва на всички, че моята критика с нищо не накърнява приятелските му чувства”. По-нататък авторът споделя, че схващанията му са претърпели значителна еволюция, която го е доближила до много от изложените в дисертацията постановки. Статията завършва с твърдението на проф. Виденов, че е дошло времето в „университетските българистични преподавания да се въведе лингвистичната прогностика” като за нейна основа послужи трудът на проф. Харалампиев.

Оригинален подарък за юбиларя е и обширната статия на известния руски лингвист *Е. М. Верещагин* „Рече-поведенческите парадокси в житии *Харалампия*, еп. Магnezийского, и их исходная ветхозаветная парадигма”. В нея той показва генезиса и теолого-философското осмисляне на споменатите парадоксални норми, срещащи се в Житието на Магnezийския епископ Харалампий.

Н. Нечунаева в работата си „Минея: типология списков и устав” обединява славянските преписи на Минея в 4 типа, доказвайки, че преписите, отнасящи се към най-стария сред тях – I-я тип, са преведени в България и именно оттук, т.е. без посредничеството на Византия, са дошли до територията на Киевска Рус.

У. Федер в статията си „Крадецът на книги. За стойността на една ръкописна книга” засяга една твърде любопитна тема – каква е била цената на книгата през Средновековието, разсъждавайки върху съдбата на един ръкопис от VI в., преведен на арменски, сирийски и латински език. Той предполага, че по-късно (през 870 г.) тази книга е била предложена за превод на св. Методий.

Д. Иванова обръща внимание върху един не толкова изследван аспект от книжовната дейност на К. Фотинов – превода на ветхозаветната книга „Битие”. Лингвистичният анализ на този текст, направен от авторката, „категорично показва народния характер на Фогиновия език”. Този анализ дава основания да се твърди, че Фотинов споделя идеите на Неофит Рилски

и е последовател на „новобългарската езиковостроителна тенденция от ранния ѝ период”.

Полският лингвист *Й. Русек* изследва разпространението и словообразователната структура на една сравнително нова българска дума – *градушка* 'град'. Според него първоначално суфиксът *-ушка* е деминутивен. Впоследствие обаче деминутивността му се губи поради изчезването на формациите с наставка, *-уша* (следи от тях могат да бъдат открити само в поговорките и в някои български говори).

Известният наш археолог *К. Попконстантинов* представя два открити от него оловни амулета при разкопки в Одръци, Добричко, и в Кърджалийско, които той определя като епиграфски паметници от края на X – средата на XI в. Текстовете, изписани върху тях, съдържат молитви против мигрена и заедно с подобни предмети от Подунавие се оказват в тясна връзка както с раннохристиянски коптски магически текстове, така и с амулети от предхристиянския период.

В статията си „Грамматическите разнотечения в списах славянской майской служебной минеи: архаика и инновации” *В. Баранов* предлага интерпретация на разнотеченията, която дава основания да се твърди, че: 1) иновациите възникват тогава, когато няма разлики в положението на вариращите компоненти в ранните и късните преписи на един и същ текст; 2) характерът на архаичните особености позволява запазването им в среднобългарски преписи от края на XII – началото на XIII в. да бъде обяснено с инертността на текстовата структура.

Предмет на пространната статия на *Н. Кочев* е един от аспектите на културното общуване между Изтока и Запада – исихастко-варлаамитският спор, определен от автора като многопластова сплав. Авторът смята, че осветляването на същината на тази дискусия ще допринесе за доста по-точното очертаване на рамките на византийската и западната култура от XIV в. и след това.

Невяна Дончева-Панайотова отново насочва вниманието ни към личността и делото на един велик българин – митрополит Киприан от Търнов, ръководил руската църква в продължение на 30 г. Този път като свидетелство за неговия душеполезен труд тя приважда един уникален паметник – Летописния разказ за успението на митрополит Киприан в текстове и миниатюри.

Един нестандартен поглед към историята на българо-руските контакти предлагат *Ю. К. Бегунов* и *Ф. Г.-Х. Нурутдинов*. Според тях в IX в. разклонение от племето руси, което живее по това време в Северен Кавказ,

има прабългарски (булгарски) корен и в продължение на много години е най-близък приятел на могъщите прабългари, владеещи тогава огромни територии от Алтай до Дунав. Доказателства за подобно твърдение авторите намират в „Почуения” на Киевския княз Светослав от 965 г., запазени в състава на български летопис от XV–XVI в.

Л. Селимски представя 30 етимологични поправки и добавки за речникови единици, повечето от които според него или не са получили задоволително обяснение в Българския етимологичен речник, или са останали недоизяснени. Сред думите има и такива, чиято етимология се изследва за първи път.

В изследването си, посветено на Похвалното слово за св. Евтимий Търновски от Гр. Цамблак, *Д. Кенанов* има за цел да разкрие вплетените в него метатекстови структури, тъй като смята, че те имат важна роля в изясняване параметрите на Евтимиевата езикова реформа.

В публикацията на *Е. Мирчева* за първи път цялостно се предлагат наблюдения върху Словото за Зачатие на Св. Анна по препис от Германовия сборник (1358/59 г.). Тези наблюдения дават основания на авторката да предположи, че по всяка вероятност Словото е дело на книжовник от кръга на Йоан Екзарх.

Езиковите образци на атонските редактори са предмет на научен коментар в работата на *Л. Тасева* и *М. Йовчева*. Анализът на данните от изследваните текстове води до заключението, че тези образци са повлияни от съвременната им византийска книжнина, но за основа е служела добрата родна писмена традиция. По този белег езиковата практика на атонските реформатори се доближава до делото на търновските книжовници – факт, който експлицира единството на процеса на кодификация на българския книжовен език от XIV в.

Изследвайки една рядко срещана дума от Супрасълския сборник, *Т. Пентковская* стига до извода, че тя съвсем не стои изолирано в славянската писменост – среща се както в старобългарски преводи, така и в текстове на руски църковнославянски език. Наличието на няколко гръцки съответствия в славянските текстове изключва дефинирането ѝ като оказионализъм.

Б. Байчев прави кратък сравнителен анализ на една интересна, но все още недостатъчно проучена функционално-семантична категория в българския език – конклузива. Тази категория представя модалност, която в българския език се изразява чрез система от глаголни форми (морфологичен център). Авторът стига до извода, че в немския и други сродни

езици няма специални форми за изразяване на конклузив. Модалният център, който в немски може да бъде еквивалент на тази категория, е изяви-телно наклонение с или без лексикални и други средства.

Много вярно *О. Ржанникова* посочва, че изследването на историята на научния стил е от особена важност за развоя на съвременния български книжовен език, тъй като в определени исторически условия той става водещ. Тук авторката има предвид разглеждания от нея период (60–70-те години на XIX – 10-те години на XX в.), когато се дефинират и последователно се осъществяват най-важните насоки и тенденции в еволюцията на тази функционална разновидност.

За съжаление все още се намират медиевисти, които в изследванията си продължават да правят опити да омаловажат ролята на старобългарския като книжовен език на славянството, придържайки се (най-общо казано) към теорията за „моравския” му произход. В статията си „О лексических моравизмах в древних славянских рукописях (2)” *Р. Станков* убедително оборва новопоявили се „доказателства” в подкрепа на тази теория. Многобройните езикови факти, които той привежда, категорично не са в полза на тезата на руския учен К. Максимович за моравски произход на група думи, срещащи се в два средновековни юридически текста.

Статията на *Ян Страдомски* представя кратък анализ на няколко от най-важните съчинения, свързани с култа към четиридесетте мъченици, сред които особено място заема похвалното слово на Гр. Цамблак. Авторът открива предпоставките, накарали Цамблак да напише това произведение, в неговата биография. Според Страдомски Словото на българския книжовник може да бъде изведено и текстово, и идейно от предходните произведения на тази тема, но представя нова интерпретация и съответстваща на очакванията на читателя структура.

Б. Мирчева разглежда култа към св. Еразъм Охридски (Формийски) и славянската му служба. Той е отбелязван както на Балканите, така и в Южна и Средна Италия, а по-късно и в цяла Западна Европа и представя един от най-ранните християнски итало-гръцки култове.

Бележките на *Г. Петков* за две неизвестни ръкописни книги от XIX в. разширяват познанията ни за важната роля на ръкописната традиция и след появата на печатни книги. Кодифицираните в тях интересни особености на западнобългарските говори представят категорични доказателства за единството на българската езикова територия.

Правейки цялостна словообразователна и лексикална характеристика на съществителните имена с наставка -остъ от произведенията на

Йоан Екзарх, *П. Ковачева* стига до много интересни изводи. Според нея създател на 5 от думите с тази наставка е самият Йоан Екзарх. Освен това анализираниите от нея факти доказват високата продуктивност на суфикса в старобългарския книжовен език.

Задълбоченото изследване на *А. Калоянов* и *Т. Моллов* хвърля светлина върху един малко коментиран в медиевистиката факт – нелеката мисия на старобългарския книжовник Григорий Философ, свързана с пренасянето на книги за Киевска Рус малко след схизмата от 1054 г.

Предмет на изследването на *Н. Василева* са езиковите особености на търновския превод на Лествицата на св. Йоан Синайски. Анализът на фактите ѝ дава основания да твърди, че това е нов превод, извършен в съответствие с нови книжовни норми, създадени под влияние на философията и естетиката на исихазма. Тя предполага, че много от думите, характерни за превода, са плод на мащабната творческа дейност на книжовниците от Търновската школа.

Научното съобщение на *М. Спасова* е свързано с проблема за етапите на формиране на славянския кодекс *Учително евангелие* от втори тип. След задълбочено проучване върху езика на превода на текста тя стига до извода, че това евангелие е имало ранен старобългарски превод, но е достигнало до нас чрез среднобългарски посредник. А константността на езика му е доказателство както за авторитета на преводача, така и за качеството на превода.

Статията на *М. Ангелова-Атанасова* попълва една празнота в изследването на прозвищата. Анализирайки прозвищата, образувани от лични имена, авторката стига до заключението, 1. че те се образуват чрез трансонимизация и добавяне на умалителни наставки, 2. че този процес е обусловен от лингвистични и социолингвистични причини и зависи от езиковата компетентност на социума, 3. че имената с наставката -ек, която е с умалително значение, са характерни за балканските диалекти.

Т. Георгиева е насочила вниманието си към изучаване на един от най-популярните образци на старобългарската дидактична литература – сборника *Златоструй*. Според нея част от оригиналните слова в сборника се отнасят към ранната проповедническа традиция и разширяват представата за богатото старобългарско книжовно наследство.

В работата си „Сложни думи в книгата на пророк Иезекиил по препис от XIV в.” *Т. Илиева* анализира моделите на словообразуване при двукоренните думи в книгата на прор. Иезекиил по най-ранния запазен досега среднобългарски препис от XIV в., в който текстът на Иезекиил се

съпътства с екзегетични разяснения. Целта ѝ е да изясни въпроса за това дали библейският и екзегетическият текст представят едно хомогенно цяло.

Изследвайки една страна на книжовната норма в езика на писателите от Търновската книжовна школа – употребата на показателни местоимения с детерминираща служба, *П. Карамфилова* стига до извода, че по всяка вероятност желанието да се избягва членуването като особеност, присъща на говоримия език, е причина за ограничената употреба на тези местоимения в ръкописите на търновските книжовници.

В. Вџтов разглежда зоонимно моделирания свят на човека и човешките отношения в българската библейска фразеология. Според него традиционният модел на света за българина, отразен във фразеологията, включва в зоонимната си част различни културно-езикови персонификации и метафорични смисли, заимствани от библейското световъзприемане, и такива, които стоят извън него.

В статията си *К. Димитров* изследва моделите на отразяване и модифициране на гръцкия членуван инфинитив в среднобългарския превод на словата на авва Доротея, установявайки особеностите при предаването на конкретната граматическа категория. Според автора това е задължителен момент в изясняването на въпроса за индивидуалния стил на книжовника преводач и техниката на превод на популярния през средните векове корпус от монашески поучения.

В. Сатунджијева прави преглед на българските жития и служби, посветени на св. Харалампий, от XVIII – XIX в. От този преглед се вижда, че най-голямо разпространение получават преводите на руския вариант на житието, по изданието на св. Димитрий Ростовски. Многобройните преписи, употребявани и през целия XIX в., са доказателство за популярността на светеца у нас.

Изследването на *В. Грудков* „Грешният Лалое“ изважда от анонимност един старобългарски книжовник от XIV в. От фактите, приведени и коментирани за първи път, става ясно, че това е един твърде начетен автор, незаслужено пренебрегван досега от историците на средновековната ни литература.

Повод за материала на *Е. Данков* е схващането на Ив. Харалампиев за исихастката езикова реформа, мотивираща облика на Търновската книжовна школа. Философската интерпретация на автора потвърждава това схващане, допълвайки го с факта, че реформата на св. Евтимий, заемаща важно място в късносредновековната философия, превръща българския език в дом на божественото битие и божествените Имена в небесната йерархия.

В. Русева разсъждава върху факта, че в сп. "Мисъл" и кръга творци около него българската модерност оповестява и създава своето начало. Описанието на модерността през перспективата на един от нейните принципи – разрива с традицията, остава в зоната на неизясненото другия механизъм на този принцип – „скъсване с миналото като постоянно обновление”. Според авторката „резките жестове на различие, прокламираната другост спрямо традицията не изключват, а предполагат ретроспективно конструиране на смисъл, при което модерността съгражда историята на самата себе си, провижда в избрани феномени на миналото собственото си предназначение, с поглед назад извлича непроявени смисли, за да зададе речника на възможното си разбиране”.

В изследването си „Зоонимията и лексикалната системност” *А. Петрова* и *Б. Емилиянова* посочват, че събирането и системното представяне на зоонимията в един или няколко родствени езика би било изключително полезно за доказването на семантичната и формална връзка между редица думи – връзка, която често остава затъмнена вследствие протичането на сложни процеси в лексико-семантичното гнездо. Добра илюстрация на това твърдение е предложението от авторките анализ на група зооними, образувани от *gar* 'сив' и тясно обвързани с определена гама от цветовете.

Ив. Марчевски дава своя принос към спорната артикулация на едно лично име, изписано върху сребърна чаша, открита в гроб в Преслав, определяйки го като старобългарско по произход.

Предмет на изследване в работата на *Р. Данкова* е семиозисът на богослужебния език в търновския исихазъм. Анализирайки службата за царица Теофана, съставена от св. Евтимий, тя стига до извода, че авторът ѝ въвежда в богопознанието Истината като битие (и битието като Истина) с оглед висшето назначение на човека. Чрез този текст св. Евтимий иска да даде образец за благоговейно поведение на българите с оглед духовната им мисия на Балканите.

Д. Попмаринов разглежда една твърде важна и актуална тема: православно богословие на кирилица в обединена Европа, обръщайки внимание върху църковно-историческите и културно-политическите измерения на проблема. Той ясно очертава задачата на представителите на българското православно богословие – като наследници на една древна традиция те трябва да защитават, доразвиват и разпространяват на кирилица идеите, заложили в нея, както и да засвидетелстват богословските истини, пречупени през българската култура и език, да ги излагат на кирилица с езика и понятийния апарат на съвременния човек.

Обект на анализ в работата на *Н. Гавазова-Бонева* са фрагменти от Житието на св. Григорий Синаит, съставено от папр. Калист. Авторката стига до извода, че житията от аскетически тип, писани на Атон през XIV в. в традицията на исихазма, са част от своеобразна монашеска антология, дело на многобройни подвижници и мислители, осъществили в личния си монашески път реалния мистически опит на богообщението.

Проучването на *Н. Радева* върху езика на един ръкописен октоих, намиращ се във великотърновската библиотека „П. Р. Славейков”, подкрепя и прецизира датировката му. Авторката доказва, че езикът на сборника е от търновски евтимиевски тип, а съпоставката на палеографските му особености с особеностите на Килифаревския октоих от 1492 г. дават основание той да бъде определен като по-ранен.

Историята на всеки един балкански народ е изпълнена с драматични събития. Не прави изключение от това правило и развоят на един от най-древните и специфични езици на Балканите – албанския. В своята статия *Д. Бело* и *Р. Бело* описват важната роля на решението на Битолския конгрес, състоял се от 2 до 8 ноември 1909, за създаването на първото училище за учители в гр. Елбасан, с което се налага новата унифицирана албанска азбука.

Нов социолингвистичен подход към методиката на чуждоезиковото обучение предлага в своето изследване *К. Исса*. Според нея, ако преподавателят обучава български турци, дошли от Турция след двадесетгодишно отсъствие, той трябва да започне с припомняне на забравения от обучаваните вариант на българския език, а след това да акцентира върху овладяването на научно-публицистичния стил и на кодифицираната устна реч като крайна цел на обучението.

Накрая ще си позволя и аз като колега, провел не една и две много полезни медиевистични беседи с юбиляря, да му благопожелая добро здравие и утлублиение мудрости през следващите години !

Светлозар Влайков